

УДК 334.72

О.Д.РЯБЧЕНКО, канд. екон. наук

Національний технічний університет „Харківський політехнічний інститут”

ПРИВАТИЗАЦІЯ В КОНТЕКСТІ УРОКІВ ЕКОНОМІЧНИХ РЕФОРМ

Висвітлюються актуальні питання уроків економічних реформ на пострадянському просторі, зокрема, в Польщі, Чехії, країнах Балтії по аналогії з останніми подіями в Україні.

Постановка проблеми приватизації в контексті уроків економічних реформ у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими і практичними завданнями викликана пильною увагою вітчизняних і закордонних вчених до складних, суперечливих і неоднозначно оцінюваних економічних і соціальних процесів, що відбуваються в постсоціалістичних країнах. При цьому з вектором змін і метою перетворень у цілому все ясно – створення сучасної високоефективної та конкурентоспроможної економічної системи. Також чітко визначені складові процесу переходу до ринкової економіки – макроекономічна стабілізація, приватизація, структурна перебудова. Значно складніші справи з конкретними практичними кроками в реалізації поставлених цілей. За ясної загальної спрямованості реформ, тактика їх проведення багато в чому залишається дискусійною. Причини цього досить різноманітні, і головна з них – відсутність досвіду такого масштабного переходу від адміністративно-командної системи до господарського механізму, заснованого на цінових сигналах.

Отже, дана проблема і нині залишається актуальною як у часі, так і в просторі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми, стверджує саме це. Л.Бальцерович, з ім'ям якого пов'язано початок ринкових реформ у Польщі, висловив таку думку: “При комуністичному режимі... капіталізм був знищений, а не просто затриманий (як у Німеччині до 1948 р.) або викривлений (як в Латинській Америці або в Індії до відповідних етапів економічної лібералізації)” [1].

Свій значний внесок у вирішення цієї проблеми зробили відомі вітчизняні та закордонні вчені, такі як: М.Єрмошенко, А.Ілларіонов, М.Олсон, А.Ослунд, Д.Сакс, Н.Шмельов, К.Ерроу, Г.Явлінський [2-9] та ін.

Проте, невирішеними раніше частинами загальної проблеми і надто живучими виявились сформовані десятиліттями утриманські настрої в суспільстві, нерозвинутість потреб, сподівання на державну турботу і т.п. А наслідком перерахованих “рідних плям соціалізму”

стало негативне ставлення частини населення колишніх соціалістичних країн до основоположних інститутів нової економічної системи – приватної власності, вільних цін, системи формування доходів та ін. До того ж помилки реформаторів на початковій стадії реформ, висока соціальна ціна перетворень, віра в можливість вирішити всі проблеми переходу одним ударом, недостатнє врахування національних особливостей, непослідовність у поєднанні економічних і соціальних аспектів реформ породжують уявлення про їх принципову нереалізацію, розколюють суспільство на “правих” і “лівих”, надають потужний імпульс суспільним силам, орієнтованим на повернення до “світлого минулого”.

Складності перехідного періоду багато в чому пов’язані з невідповідністю значної частини суспільства до реформ, які розпочалися зверху, і тому сприймалися як плід наукоутворювальних міркувань відірваних від життя теоретиків. Але, дійсно, будь-які реформи приречені на провал, якщо їх необхідність, неминучість, добродійність не будуть усвідомлені більшістю громадян країни і через це ними підтримані. А це можливо, в числі інших випадків, лише при створенні всеохоплюючої різнорівневої системи ліквідації економічної безграмотності, своєрідного “ринкового лікнепу”, починаючи з школи аж до самих підприємницьких і управлінських кіл, які приймають господарські рішення.

Таким чином, виходячи з актуальності, ступеню наукової розробки і необхідності вирішення вказаних завдань, цілями даного дослідження є: аналіз порівняльного стану України та її найближчої сусідки Польщі на початку реформ; розкриття найбільш важливих уроків для економік перехідного періоду; висвітлення окресленого кола питань соціальних програм, стабільності національної грошової одиниці, приватизації підприємств, ролі вільних економічних зон, перспектив входу до світової організації торгівлі.

Отже, виклад основного матеріалу дослідження з вищезазваної проблеми розпочнемо з порівняння стану Польщі на початку реформ 1989 р. і України 2005 р.

Нині Україна, на нашу думку, знаходиться в більш вигідному положенні, ніж Польща в 1989 р. Економіка нашої держави взагалі не типово пострадянська. Рівень її розвитку вищий, ніж у Польщі 1989 р., тому в неї більше і шансів для проривів.

Україна, після помаранчевої революції, має скористатись наданою історією можливістю для прискорення реформ в суспільстві, необхідних для швидкого і стабільного економічного розвитку. Це безумовна основа для майбутнього успіху нашої держави, адже без еконо-

мічного зростання неможливо поліпшити життя людей, зміцнити геополітичні позиції країни. Це також важливо для зовнішньої політики, з огляду на те, що економічно успішна країна має значно більше впливу на міжнародній арені.

Щодо Польщі, то в 1989 р. вона мала дві основних проблеми – висока (майже гіпер-) інфляція і недосконала економічна система. Все це вимагало радикальних змін, зняття обмежень, реструктуризації і рішучої стабілізації... Нині ці рецепти вже добре відомі, в тому числі й в Україні.

У підсумку в Польщі теж відбулась свого роду мирна революція, якою стали вибори, які поставили хрест на монополії компартії і відкрили шлях до демократії. Сама по собі революція 1989 р. не забезпечила економічного зростання, але завдяки їй польські реформатори змогли здійснити радикальні реформи. Напрошується аналогія з помаранчевою революцією, яку, до речі, сприйняли в Польщі з захопленням і натхненням.

Тепер розширимо коло колишніх постсоціалістичних країн і розкриємо найбільш важливі уроки для економік перехідного періоду, якими, на нашу думку, є: по-перше, те, що країни колишнього соцтабору, які ще недавно за історичними мірками були достатньо схожими одна на одну, поступово ставали різними. Ця відмінність віддзеркалювалась, наприклад, в темпах економічного зростання. У Польщі валовий внутрішній продукт збільшився більш, ніж на 40,0% у порівнянні з 1989 р. А в Україні за цей період він офіційно знизився; по-друге, значно відрізняється ситуація з прямими закордонними інвестиціями. В центральноевропейських країнах з 1989 по 2003 рр. доход на душу населення становив понад 1000 доларів (а в Чеській Республіці – 3800 доларів). Більшість країн колишнього СРСР змогла залучити значно менше інвестицій. Нині прямі закордонні інвестиції в Україну складають біля 190 доларів на людину. Наприклад, співвідношення інвестицій в Польщі і Україні становить один до десяти; по-третє, відмінність не тільки в макроекономічних показниках. Середня тривалість життя в Росії істотно знизилась, а в Польщі, Чехії і країнах Балтії – зросла. Як показали проведені дослідження, які намагались відповісти, чому це відбулось, то вияснилось, що кращих показників досягли країни з ринково орієнтованою економікою, які більш активно проводили ринкові реформи, а саме:

- запроваджували заходи, спрямовані на зниження і стабілізацію інфляції;
- здійснювали лібералізацію, яка дозволяла створити прозоре правове середовище для бізнесу. Тому і влада стане дотримуватись

законів і не зможе бути корумпованою;

- підсилювали права власності;
- вважали за необхідне, що критичним для запобігання надмірних бюджетних витрат і високих податків є стабільність суспільних фінансів.

Як показали результати проведених досліджень, економіка розвивається активніше, якщо вона рухається в напрямку стабільного і конкурентного ринку. Тоді влада у змозі швидше поліпшити ситуацію своїх громадян. А втім, слід пам'ятати – реформи ніколи не сприймаються в суспільстві як манна небесна, адже вони не завжди популярні. Тому потрібно по-справжньому поборотись за те, щоб провести їх мирним шляхом. На нашу думку, атмосферу і настрій помаранчевої революції потрібно обов'язково використати для прискорення реформ.

Нині Уряд України представив більше півтора десятка соціальних програм. У результаті багато спеціалістів занепокоєні виконанням бюджету 2005 р. Тому буде корисним вияснити, як вирішували соціальні питання в постсоціалістичних країнах. Тут загальний урок полягає в тому, що соціальні виплати мають здійснюватись під суворим контролем, тільки таким чином можна уникнути дефіциту бюджету. Наприклад, країни Балтії і Словаччина провели радикальні реформи саме за допомогою зниження соціальних витрат і податків. У свою чергу, через високе безробіття Польщі довелося серйозно попрацювати над урізанням витрат і зниженням податків. У Польщі діяло багато соціальних програм, а високими податками намагались боротися з безробіттям. Таким чином, у соціальних витрат виявилось багато як позитивних, так і негативних сторін.

Недавні спроби зміцнити гривню викликали в Україні неоднозначну реакцію. Тому варто буде ознайомитись з досвідом валютної політики саме в тих же постсоціалістичних країнах. Безумовно, стабільність національної грошової одиниці завжди розпочинається з вибору монетарної політики. Наприклад, можна вибрати фіксований курс, як недавно було зроблено в країнах Балтії (йдеться про прив'язування до ЄВРО). Або зробити, як у Польщі, де була поставлена ціль – вийти на певний рівень інфляції (тобто там перейшли до таргетування інфляції). При цьому всілякі інструменти монетарної політики задіюють таким чином, щоб наблизити поточний рівень інфляції до певного цільового рівня.

Тут, без сумніву, віддамо належне одному з найбільших досягнень польських реформ, коли Національний банк Польщі став незалежним. Без цього в сучасному світі неймовірно складно досягти низького рівня інфляції. Центральний банк повинен мати можливість проти-

стояти політичному тиску і при цьому бути високопрофесійним.

Нині в Україні гостро стало питання про дооцінку значної кількості приватизованих підприємств. Влада намагається відходити від драгівливого терміну “реприватизація”. Вірогідно, в постсоціалістичних країнах також були незадоволені ходом приватизації, і цей досвід буде дуже корисним для нашої держави, адже питання приватизації гостро обговорюються в суспільстві, і завжди знайдуться політики, які будуть критикувати її хід. Але чим значніші масштаби законної приватизації в країні, тим ліпше для зростання валового внутрішнього продукту. Польща, наприклад, зуміла приватизувати більшу частину економіки, що стало однією з головних складових польського економічного “дива”. Польщі вдалося залучити багатьох закордонних інвесторів, зокрема в банківський сектор. Приватизація банків, швидше за все, взагалі була б неможливою без участі закордонних інвесторів, оскільки серйозного місцевого капіталу бракувало. Те ж можна сказати про Чехію, Словаччину, країни Балтії: приватизація була, напевно, однією з найважливіших реформ. Окрім коштів іноземці привносили сюди ноу-хау, знання і досвід. Якщо країна відмовляється від закордонного капіталу, вона лишається одного з факторів економічного зростання.

Неоднозначні реакції в Україні викликала ліквідація вільних економічних зон, це є своєрідна відміна привілеїв для окремих категорій бізнесу. Проте, це – неминучий крок, який є однією з умов вступу до Євросоюзу, де передбачається зменшення кількості податкових преференцій і заборона вільних економічних зон. Довелося зробити це в свій час і Польщі. Як вважає відомий польський економіст, батько польської “шокової” терапії, віце-прем’єр і міністр фінансів у першому некомуністичному Кабінеті Міністрів Тадеуша Мазовецького, а з 2001 р. і понині президент Національного банку Польщі Лешек Бальцерович: “Вся країна повинна бути вільною економічною зоною. Власне, всі економічно успішні держави йдуть по такому шляху. Це забезпечує привабливе для всіх бізнесменів середовище, низькі податки, ефективне управління, некорумповану судову систему. Хтось у Польщі протестував проти відміни пільг. Але в основному поляки розуміли, що це необхідно для вступу до Європейського Союзу. Ліпше боротись не за створення множини вільних економічних зон у державі, а за прийнятні для всіх умови ведення бізнесу” [10].

Тільки шляхом реформ, спрямованих на економічний розвиток, Україна зможе гарантувати більш привабливе майбутнє своїм громадянам. Уряд зробив заяву про свої наміри приєднатись до Світової організації торгівлі і подав офіційну заяву про вступ до Європейського Союзу. Для досягнення цих високих економічних і політичних цілей

Україні необхідно йти шляхом демократичних та економічних реформ, які підвищать економічну конкурентоспроможність держави.

Хоч в останні роки Україна показала дуже високі темпи зростання (за даними МВФ, в середньому 8,4% на рік, починаючи з 2000 р/), важливо зазначити, що ці показники зростання вели відлік від дуже низької бази. У 90-х роках ХХ ст. в Україні істотно зменшилось виробництво, і це зменшення досягло своєї кульмінації в час економічної кризи 1998 р. З того часу зростання було викликане значним збільшенням долі експорту, особливо в країни з економікою, що швидко розвивається, наприклад, до Китаю (сталь) і в Росію (машинобудування). В свою чергу, за допомогою прибутку від експорту підтримувався інвестиційний і будівельний бум у державі. Ці фактори, разом із збільшенням кредитування приватного сектору і підвищенням рівня вільних доходів, привели до підвищення внутрішнього попиту, “підживлюючи” процеси зростання [11]. Проте, щоб гарантувати тривале і стабільне зростання і підвищити рівень життя в Україні, як показують результати проведеного дослідження, потрібно ще багато зробити для поліпшення загальної конкурентоспроможності країни. Оцінка показників нинішнього рівня конкурентоспроможності України з використанням традиційного індексу зростання конкурентоспроможності (ІЗК), який був розроблений Джефрі Саксом і Джоном МакАртуром для Звіту по глобальній конкурентоспроможності, що вимірює здатність економіки щодо досягнення стабільного економічного зростання в середній і довготривалій перспективі, виходячи з існуючих рівнів доходів [12], дозволяє системно аналізувати перспективи зростання в Україні, визначаючи конкурентні переваги і перешкоди на шляху підвищення конкурентоспроможності. Існують деякі фактори, що впливають на здатність країни підтримувати стабільне зростання. Приймаючи це до уваги, ІЗК ґрунтується на трьох “стовпах”, які дуже важливі для процесу зростання: макроекономічне середовище, якість суспільних інститутів, а також стан і використання технологій. Ці три стовпи відображені в трьох індексах ІЗК: індексі макроекономічного середовища, індексі суспільних інститутів та індексі технологій.

Нині Україна показує незадовільні результати по ІЗК, займаючи 86-е місце в загальному рейтингу 104 країн. Загальний рейтинг включає “підрейтинги” за такими показниками: 76-е місце згідно з індексом макроекономічного середовища, 97-е місце згідно з індексом суспільних інститутів і 83-є місце згідно з індексом технологій. Слід зазначити, що індекс розраховувався восени 2004 р. і тому дає загальну уяву про те, з якими проблемами має справу Президент України В.Ющенко і Уряд, прагнучи провести всі необхідні реформи, які дозволять країні

рухатись по більш життєздатній траєкторії зростання.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальшого розвитку в цьому напрямку вказують на те, що є багато викликів, з якими доведеться зіштовхнутися Уряду України для підвищення конкурентоспроможності національної економіки. Як показали результати нашого дослідження, хоч в економіці України є деякі слабкі сторони відносно макроекономічного середовища і стану використання технологій, найсерйозніший виклик – поліпшення діяльності суспільних інститутів країни. У майбутньому найбільш актуальними будуть реформи, спрямовані на вдосконалення інституціонального середовища, в якому працює вітчизняний бізнес. Просування реформ буде особливо важливим у контексті того, що метою України є приєднання до Світової організації торгівлі і Європейського Союзу.

Виконання вимог Світової організації торгівлі, які є необхідними умовами вступу до цієї інституції, як правило, добродійно відбивається на економічному зростанні країни. Більшість з цих вимог спрямовані на лібералізацію економіки. Вступ до світової організації торгівлі стане показником реформ в Україні. Ринкові реформи завжди добрі для суспільства. І якщо в цьому зв'язку згадати про ціни, то їх встановлення повинне бути завжди вільним. Фіксовані ціни є виключенням. Лібералізація – невід'ємна частина будь-якого вільного ринку.

Попередні переговори з Європейським Союзом є ключовим елементом політичної програми, ціль якої – закласти підґрунтя для майбутніх переговорів про членство у цій важливій європейській інституції. Це є бажаною стратегією для Уряду. Країни Центральної і Східної Європи за десять років здобули немалий зиск, отримавши інституціональні стимули для економічного і політичного реформування, які стали можливими, дякуючи тісному співробітництву з Європейським Союзом. Є причини думати, що зиски для нашої держави будуть не меншими, якщо не більшими.

Не дивлячись на множину проблем, треба залишатись оптимістично налаштованими щодо можливості країни здійснити необхідні реформи і закріпитись на більш стабільній траєкторії зростання, оскільки нинішній Уряд задекларував зобов'язання розпочати вирішення складних питань. У цьому контексті немає ніякого сумніву, що за наявності політичної волі рейтинг конкурентоспроможності України в подальшому буде підвищуватись. З іншого боку, необхідно продовжувати вивчати та досліджувати прогрес у цих сферах, підтримуючи діалог бізнесу і держави з метою знаходження творчих рішень по підвищенню конкурентоспроможності України, залучаючи лідерів різних організацій до партнерства для визначення глобальних, регіональних і га-

лузевих програм дій, рішуче відкидаючи при цьому будь-які політичні, партійні, релігійні або національні уподобання.

1. Бальцерович Л., Гелб А. Макроэкономическая политика при переходе к рынку: опыт трех лет // МЭиМО. – 1995. – № 3. – С.9.
2. Ермошенко Н. Приватизация за рубежом. – К.: УкрИНТЭИ. – 1992. – 28 с.
3. Илларионов А. Потерянный год. – М.: ИЭА, 1994. – С.57.
4. Олсон М. Скрытая тропа к процветающей экономике. Становление рыночной экономики в странах Восточной Европы. – М., 1994. – С.92-123.
5. Ослунд А. Шоковая терапия в Восточной Европе и России. – М.: Республика, 1994. – С.150.
6. Сакс Дж. Рыночная экономика и Россия. – М.: Экономика, 1994. – С.61.
7. Шмелев Н. Экономика и общество // Вопросы экономики. – 1996. – № 4. – С.23.
8. Эрроу К. Переход к рыночной экономике: темпы и возможности // Проблемы теории и практики управления. – 1995. – № 5. – С.2.
9. Явлинский Г. Уроки экономической реформы. – М., 1993. – С.58.
10. Бальцерович Л. «Вся страна должна быть свободной экономической зоной...» // Зеркало недели. – 2005. – № 23(551). – С.2.
11. Міжнародний валютний фонд 2004 (IFM 2004). – С.5.
12. The Global Competitiveness Report 2001-2002.

Отримано 30.08.2005

УДК 334.72

М.М.СРМОШЕНКО, д-р екон. наук, **О.В.КОБЯК**

Національна академія управління, м.Київ

Н.Г.ПАНЧЕНКО

Українська державна академія залізничного транспорту, м.Харків

ПРИВАТИЗАЦІЯ В СИСТЕМІ ЕКОНОМІЧНИХ РЕФОРМ ЧЕХІЇ

Висвітлюються роль і місце приватизації в системі економічних реформ, які здійснювались в Чеській Республіці в період 90-х років ХХ і на початку ХХІ ст.

Постановка проблеми приватизації в системі економічних реформ Чеської Республіки у загальному виді та її зв'язок з важливими науковими і практичними завданнями викликана тим, що ця держава серед інших посткомуністичних країн здійснила найбільш радикальний, інтенсивний, послідовний і продуманий план економічних і соціальних реформ, зумівши закласти нормальну плюралістичну систему. Тоді на парламентських виборах країна підтримала демократичних, схильних до проведення ринкових реформ ліберальних політичних лідерів. Нині ситуація в Чехії стабільна, а перспективи розвитку країни – відмінні. Тому використання чеського досвіду в Україні залишається гостро актуальним і нині, і в найближчому майбутньому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми, свідчить, що, незважаючи на повторення негативних явищ, зумовлених чужорідними зовнішніми чинниками,